

Το χρονικό μιας σωστικής ανασκαφής: Εργασίες αποκόλλησης ψηφιδωτών δαπέδων οικίας ρωμαϊκών χρόνων στην πόλη της Ρόδου

Ελευθερία Τερεζάκη

Τεχνικός Συντήρησης Ζωγραφικής και Έργων Τέχνης,
13η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Πάυλος Τριανταφυλλίδης

Δρ Αρχαιολόγος, Μεταδιδακτορικός Ερευνητής,
ΚΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων

Από τις συνηθέστερες εφαρμόσιμες λύσεις στη διατήρηση αρχαιολογικών καταλοίπων κατά τη διάρκεια κυρίως σωστικών ανασκαφών είναι η κατάχωση των αρχαίων, ύστερα από λεπτομερή καταγραφή, φωτογραφική και σχεδιαστική τεκμηρίωση. Η ανεύρεση τέχνηρων υψηλής αισθητικής, όπως περίτεχνων ψηφιδωτών δαπέδων, οδηγεί συχνά τους ανασκαφείς σε διλήμματα για την *in situ* διατήρησή τους σε έναν ευρύτερο διαμορφωμένο, αλλά απαλλοτριωμένο αρχαιολογικό χώρο ή την απομάκρυνσή τους από τον ανασκαφικό χώρο ύστερα από την αποκόλλησή τους, για την οποία απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η εξεύρεση της καλύτερης και εφικτότερης τεχνικής μεθόδου απόσπασής τους. Στο παραπάνω περιγραφόμενο πλαίσιο, σε σωστική ανασκαφή στην πόλη της Ρόδου αποφασίστηκε η κατάχωση των αρχαίων και η αποκόλληση των περίτεχνων ψηφιδωτών δαπέδων κατά τμήματα, τα οποία μεταφέρθηκαν στα εργαστήρια συντήρησης της ΚΒ΄ Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων με άμεσο στόχο τη μουσειακή έκθεσή τους.

Τα ανασκαφικά δεδομένα

Στην καρδιά του εμπορικού κέντρου της σημερινής και υποκείμενης αρχαίας πόλης της Ρόδου, σε ιδιόκτητο οικόπεδο, πραγματοποιήθηκε σωστική ανασκαφική έρευνα με ιδιαίτερα σημαντικά αρχαιολογικά κατάλοιπα, που χρονολογικά καλύπτουν μεγάλο μέρος της οικοδομικής εξέλιξης και του πολεοδομικού ιστού της αρχαίας πόλης από τον 4ο αι. π.Χ. έως και τον 7ο αι. μ.Χ.

Το οικόπεδο που διερευνήθηκε (εικ. 1)¹ βρίσκεται σε περιοχή ιδιαίτερα σημαντική για την αρχαία τοπογραφία της Ρόδου, κοντά στον αρχαίο πολεμικό λιμένα² και στην περιοχή των νεωρίων,³ σε άμεση γεινίαση δυτικά και βόρεια του εν υπογείω διατηρητέου ανασκαφικού χώρου του Εμπορικού Επιμελητηρίου⁴ και μιας σειράς βόρεια και ανατολικά παρακείμενων οικοπέδων,⁵ στα οποία είχαν εντοπισθεί οι διασταυρώσεις βασικών οδικών αρτηριών της πόλης της Ρόδου, όπως των αρχαίων οδών Ρ3, Ρ2β και Ρ39α, καθώς και λείψανα μνημειωδών δημοσίων κτιρίων του 4ου αι. π.Χ., των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων.

Αξίζει να αναφερθεί ότι δυτικά των παραπάνω αρχαίων οικοδομικών λειψάνων που αποτε-

λούν τμήμα της βορειοανατολικής παρυφής της αρχαίας πόλης της Ρόδου, εντοπίστηκαν σε σειρά ανεσκαμμένων οικοπέδων⁶ τμήματα από οικίες των ρωμαϊκών χρόνων, ενώ βόρεια αυτών επισημάνθηκαν⁷ κατάλοιπα οικιών και εργαστηρίων μεταλλουργίας της ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου.

1. Οικ. Β. Καραγιάννη (πρώην Αυγουστάκη). Γενική άποψη της ανασκαφής.

2. Ψηφιδωτά δάπεδα της βόρειας ρωμαϊκής οικίας. 4ος αι. μ.Χ.

Η σπουδαιότητα του αρχαιολογικού χώρου επέβαλε την προσεκτική ανασκαφική έρευνα, με την υλοποίηση επί εδάφους καννάβου (διαστάσεων 4 x 4 μ.), αρχικά στα νοτιότερα και ανατολικότερα τετράγωνα του ακινήτου. Σε βάθος 0,50 μ. από την επιφάνεια του οικοπέδου εντοπίστηκαν λείψανα δύο οικιών των ύστερων ρωμαϊκών χρόνων. Η βορειότερη από τις οικίες είχε επαναχρησιμοποιηθεί κατά την ύστερη αρχαιότητα (6ος-7ος αι. μ.Χ.) και το επίπεδο λειτουργίας της είχε υψωθεί κατά 0,60 μ. ψηλότερα από το επίπεδο έδρασης των υστερορωμαϊκών ψηφιδωτών δαπέδων. Για τον ακριβή χρονολογικό προσδιορισμό της πρωτοβυζαντινής οικίας ή χώρου δεν διαθέτουμε ασφαλή χρονολογικά στοιχεία, αφού τα οικοδομικά κατάλοιπα αντιστοιχούν στο επιφανειακό στρώμα καθαρισμού και ακολουθούν το περίγραμμα των οικοδομικών καταλοίπων της υστερορωμαϊκής οικίας.

Από το πλούσιο ανασκαφικό υλικό και τις συνεχείς οικοδομικές φάσεις που διακρίθηκαν κατά τη μελέτη της στρωματογραφίας, τα καλύτερα και εντυπωσιακότερα οικοδομικά κατάλοιπα ανήκουν στην ύστερη ρωμαϊκή εποχή. Δυτικά των εργαστηριακών χώρων παραγωγής μετάλλινων μικροαντικειμένων και ωμών πλίνθων που αποκαλύφθηκαν στο οικόπεδο, η βόρεια ρωμαϊκή οικία του 4ου αι. μ.Χ. έχει ιδιαίτερο αρχαιολογικό ενδιαφέρον.

Από την οικία σώζεται, στο δυτικό τμήμα της, μέρος του αιθρίου, το δάπεδο του οποίου αποτελείται από χοντρές ψηφίδες-κομμένα βότσαλα κυανού, λευκού και ερυθρού χρώματος. Οι ψηφίδες διατάσσονται γύρω από χτιστό πηγάδι που φαίνεται ότι βρίσκεται στο κέντρο του αιθρίου και διακοσμούνται με φυτικά θέματα, όπως γιρλάνδες και επάλληλες φολίδες. Γύρω από τον ανατολικό τοίχο της αυλής σώζεται τμήμα πήλινου σωλήνα απορροής των υδάτων, ο οποίος πιθανώς κατέληγε στο χτιστό πηγάδι, καθώς και δύο αρράβδωτοι κίονες ασβεστολιθικής σύστασης που προέρχονται πιθανώς από την είσοδο του αιθρίου. Γύρω από το αίθριο διάδρομοι και ορθογώνια δωμάτια είχαν επιστρωθεί με περίτεχνα ψηφιδωτά δάπεδα (εικ. 2), εξάιρετα δείγματα των ψηφροθετικών τεχνικών *opus tessellatum* και *vermiculatum*.⁸

Τα καλύτερα σωζόμενα ψηφιδωτά ήταν δύο και βρίσκονταν νότια και ανατολικά του αιθρίου της υστερορωμαϊκής οικίας.

Θεματολογία των ψηφιδωτών δαπέδων

Νοτίως του αιθρίου σώζεται χτιστός ορθογώνιος χώρος (εικ. 3, χώρος 3.1, διαστάσεων 2,90 x 2,20 μ.) που αποτελούσε ένα από τα κεντρικά δωμάτια της οικίας. Το ψηφιδωτό δάπεδο σώζεται ακέραιο και αποτελείται από κεντρικό εικονιστικό θέμα και παραπληρωματικά φυτικά κοσμήματα. Το μονολιθικό κατώφλι εισόδου βρίσκεται στη βορειοδυτική γωνία του δωματίου, ενώ γύρω από αυτό σώζεται τμήμα των λευκών κατά χώραν ευρισκομένων λευκών μαρμαροθετημάτων. Τμήμα από την επένδυση των τοιχογραφιών του δωματίου σώζεται στη βάση και συγκεκριμένα στη νοτιοανατολική γωνία του.

Το ψηφιδωτό έχει παράσταση με κεντρικό θέμα στεφανοφόρο φτερωτό Έρωτα που ιππεύει δελφίни, διασχίζοντας τα αφρισμένα θαλάσσια κύματα, κρατώντας στο αριστερό χέρι μαστίγιο. Το όλο θέμα βρισκόταν εντός τετραγωνικού πλαισίου γύρω από το οποίο γεωμετρικά και εκγεωμετρισμένα φυτικά θέματα πλαισιώναν την παράσταση, όπως πολυγωνι-

3. Νότιο ψηφιδωτό δάπεδο (χώρος 3.1).

4. Ανατολικό ψηφιδωτό δάπεδο (χώρος 1).

κοί ρόμβοι στα άκρα, εντός των οποίων εγγράφονται χιαστί αντρωποί πέλτες, εγγεγραμμένοι σε πολυγωνικό ρόμβο, καθώς και ελικοειδείς ρόδακες. Αντίστοιχοι παραπληρωματικοί πολυγωνικοί ρόμβοι και απλοί ρόμβοι ή τετράγωνα συμπληρώνουν το διακοσμητικό γεωμετρικό πλαίσιο. Περιμετρικά του γεωμετρικού και εικονιστικού θέματος, πλατιά διακόσμηση κισσόφυλλων με κάνθαρο στη βόρεια πλευρά συμπληρώνουν τη θεματολογία του ψηφιδωτού. Το είδος της γεωμετρικής διακόσμησης, κυρίως οι πέλτες και η φυσιοκρατική απόδοση των μορφών, υποδεικνύουν τη χρονολόγηση του ψηφιδωτού στον 4ο αι. μ.Χ.

Το ανατολικότερο ψηφιδωτό (εικ. 4) κάλυπτε τον επιμήκη ανατολικό διάδρομο (χώρος I, διαστάσεων 11,50 x 2,10 μ.) του αιθρίου και απαρτιζόταν από τρία μέρη-πίνακες, από τα οποία είχαν διατηρηθεί ο νοτιότερος πίνακας λόγω των παλαιοχριστιανικών επεμβάσεων, καθώς και τμήματα των επιμήκων διακοσμητικών λωρίδων που περιέτρεχαν τους τρεις ψηφιδωτούς πίνακες κατά μήκος των ορίων του διαδρόμου. Ο νότιος ψηφιδωτός πίνακας είναι ο καλύτερα διατηρημένος. Εικονογραφείται με μεταλλική τράπεζα που έχει υποπόδια διακοσμημένα με άνθη και φυτά, πάνω στην οποία έχουν τοποθετηθεί εδέσματα (ανανάδες, τεμάχια άρτου καθώς και η απαραίτητη οικοσκευή). Γυάλινος φανός σε μεταλλικό στήριγμα φωτίζε την τράπεζα, καθώς και τις μορφές που βρίσκονταν διάσπαρτες στο χώρο, όπως τον αίγαγρο κάτω από το τραπέζι και τη γυναικεία μορφή δεξιά αυτού. Πάνω από το εικονιστικό θέμα σώζεται τμήμα γεωμετρικού πλαισίου από κάθετη ταινιωτή σειρά πλοχμών και ενός ρόδακα εγγεγραμμένου σε ορθογώνιο πλαίσιο. Τμήμα από *tabula ansata* διακρίνεται στο βόρειο τμήμα του ψηφιδωτού πίνακα, κάτω από το βόρειο αλυσιδωτό πλαίσιο του πλοχμού. Πιθανώς ο πίνακας έφερε επιγραφή που δεν σώζεται. Το εικονιστικό θέμα του γυάλινου φαναριού αποτελεί μοναδικό σωζόμενο παράδειγμα στη θεματολογία των ρωμαϊκών ψηφιδωτών δαπέδων από τον ελλαδικό χώρο. Η ελεύθερη απόδοση και η διάταξη των θεμάτων, καθώς

5. Επικόλληση λεπτής γάζας γύρω από τα σημεία γραμμών τεμαχισμού.

και η προσπάθεια απόδοσης μιας μανιεριστικής διάθεσης υποδεικνύουν τη χρονολόγησή του στον 4ο αι. μ.Χ.

Υλικό και μέγεθος ψηφίδων - Χρωματολογία

Στην κατασκευή των ψηφιδωτών δαπέδων είχαν χρησιμοποιηθεί κατά πλειονότητα ψηφίδες κυβόσχημες, ορθογώνιες και ελλειψοειδείς (διαστάσεων κυμαινόμενων από 0,010 x 0,008 μ. έως 0,008 x 0,006 μ.), οι περισσότερες λίθινες (80%) και επιλεκτικά γυάλινες (20%), κυρίως για τις πολυχρωμίες. Οι ψηφίδες είχαν τοποθετηθεί επάνω σε ερυθρού χρώματος υπόστρωμα (πάχους 0,015 μ.) από κονίαμα τύπου κουρασάνι, αρκετά συμπαγές και σκληρό. Οι βασικοί χρωματισμοί του νότιου ψηφιδωτού ήταν το μελανό (20%), το σκούρο καστανοπράσινο (20%), το σκούρο τεφρό (10%), το ανοιχτό ελαιόχρωμο (10%), το ερυθρό (5%) και το καστανό πορτοκαλέρυθρο (4%). Όλοι οι υπόλοιποι χρωματισμοί (31%) είναι παραπληρωματικοί. Οι βασικοί χρωματισμοί του ανατολικού ψηφιδωτού ήταν το κυανότεφρο (30%), το ανοιχτό κυανότεφρο (10%), το πολύ ανοιχτό κυανότεφρο (5%), το ανοιχτό καστανό (5%), το ελαιόχρωμο (6%), το ανοιχτό ελαιόχρωμο (4%), καθώς και το τεφρό με πράσινους τόνους (5%). Όλοι οι υπόλοιποι χρωματισμοί είναι παραπληρωματικοί (35%).

Παθολογία

Σχετικά με την κατάσταση διατήρησής τους, το νοτιότερο ψηφιδωτό δάπεδο σωζόταν ακέραιο και σε αρκετά καλή κατάσταση. Φθορές που παρατηρήθηκαν οφείλονται στην επίδραση του νερού και της αρκετά έντονης υγρασίας που παρατηρείται στο κλίμα της Ρόδου,⁹ καθώς και στο υπέδαφός της, παράμετροι¹⁰ που επέδρασαν στη μείωση της αντοχής του υποστρώματος¹¹ του δαπέδου, δηλαδή του κονιάματος, καθώς και της συνοχής των ψηφίδων που έφεραν διαλυτά και αδιάλυτα άλατα στην επιφάνειά τους.

Το ανατολικότερο ψηφιδωτό σωζόταν κατά το 1/3 του συνολικού μήκους του δαπέδου του διαδρόμου, λόγω της μετασκευής του χώρου κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο. Σημαντική ήταν και η απώλεια τμημάτων των ψηφίδων της

ζωγραφικής σύνθεσης η οποία οφειλόταν κατά κύριο λόγο στη συσσώρευση υγρασίας στους πόρους των κονιαμάτων που είχε ως αποτέλεσμα τη φθορά, τις ρωγμές και την αποκόλληση των ψηφιδών, καθώς και την αποσύνθεση του υποστρώματος. Το φαινόμενο αυτό που οδηγεί στη φθορά ονομάζεται στην ορολογία της συντήρησης τριχοειδής αναρρίχηση, δηλαδή ανερχόμενη υγρασία, που διανύει το υπόστρωμα του ψηφιδωτού και ελευθερώνεται στην ατμόσφαιρα, όπου και εξατμίζεται. Συσσώρευση αλάτων παρατηρήθηκε και στην επιφάνεια των ψηφιδών λόγω της αυξημένης υγρασίας που προέρχεται από τη συμπύκνωση των υδρατμών και τη διείσδυση των χειμερινών ομβρίων υδάτων.

Η αποκάλυψη των παραπάνω ψηφιδωτών δαπέδων κατά τη διάρκεια της ανασκαφής επέβαλε τη λήψη των απαραίτητων προκαταρκτικών σωστικών μέτρων προκειμένου να αποφευχθούν περαιτέρω φθορές.

Από αυτά, το σημαντικότερο προστατευτικό μέτρο που ελήφθη ήταν η περιμετρική συγκράτηση των ψηφιδωτών με κονίαμα τύπου κουρασάνι ώστε να αποφευχθεί η περαιτέρω φθορά, καθώς και ο κίνδυνος αποκόλλησης των ψηφιδών.

Εξετάζοντας τη σχετικά καλή κατάσταση διατήρησης των ψηφιδωτών δαπέδων, τη σπάνια και αρκετά καλά διατηρημένη εικονογραφία των διακοσμητικών θεμάτων τους, αλλά και

την αδυναμία εύρεσης λύσης ώστε να διατηρηθούν τα ψηφιδωτά σε υπόγειο, δεδομένου ότι τα αρχαία ήταν ιδιαίτερα πυκνά και οποιαδήποτε θεμελίωση πέδινων με την τεχνική της πασσαλόπηξης και συνδετήριων δοκών θα επέφερε σημαντικές βλάβες στα αρχαία, η ΚΒ Έφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων θεώρησε σκόπιμο να εξευρεθεί η καλύτερη τεχνική μέθοδος αποκόλλησης των ψηφιδωτών δαπέδων με απώτερο σκοπό τη μουσειακή έκθεσή τους.

Προκειμένου να υλοποιηθεί η απόφαση αυτή, προχωρήσαμε σε σύνταξη μελέτης αποκόλλησης ψηφιδωτών δαπέδων,¹² με γνώμονα την εύρεση της καλύτερης, αλλά και της πλέον εφικτής τεχνικής μεθόδου που δεν θα επέφερε σημαντικές φθορές στα ψηφιδωτά. Πριν αναφερθούμε στη διαδικασία της αποκόλλησης των ψηφιδωτών δαπέδων και της τεχνικής μεθόδου που χρησιμοποιήθηκε, θεωρούμε σκόπιμο να αναφερθούμε περιληπτικά στις δύο τεχνικές μεθόδους που εφαρμόζονταν παλαιότερα.

Στην πρώτη¹³ από αυτές η απόσπαση του ψηφιδωτού πραγματοποιείτο ως ενιαία επιφάνεια με τη βοήθεια ξύλινων κυλίνδρων. Στη μέθοδο αυτή συγκολλούνται με το ίδιο συγκολλητικό υλικό δύο υφάσματα (τουλπάνια) για μεγαλύτερη ενίσχυση, προκειμένου να επικολληθεί το ψηφιδωτό επάνω στα υφάσματα που περιστρέφονται γύρω από τους ξύλινους κυλίνδρους. Η διαδικασία της αποκόλλησης αυτής είναι αρκετά δύσκολη, πολλές φορές μη πρακτική, αφού απαιτούνται κατάλληλα διαμορφωμένοι χώροι εργασίας για την υλοποίησή της.

Με τη δεύτερη τεχνική μέθοδο, η εφαρμογή της οποίας είναι η επικρατέστερη σήμερα, η απόσπαση της ψηφιδωτής επιφάνειας πραγματοποιείται κατά τμήματα και χρησιμοποιώντας ήπια υλικά, διαδικασία που εφαρμόσαμε και στην περίπτωση των ψηφιδωτών δαπέδων της ανασκαφής.¹⁴

Μετά την έγκριση της μελέτης που υποβλήθηκε από την Υπηρεσία μας προς το ΥΠΠΟ, προχωρήσαμε βάσει αυτής στις ακόλουθες εργασίες με παράλληλη φωτογραφική τεκμηρίωση.

A. Προληπτικά μέτρα

- Κατασκευάστηκε στέγαστρο στους χώρους των ψηφιδωτών δαπέδων για την προστασία τους από καιρικές συνθήκες, όπως βροχές και υψηλές θερμοκρασίες.
- Πραγματοποιήθηκε εκτεταμένος και λεπτομερής επιφανειακός καθαρισμός των ψηφιδωτών δαπέδων προκειμένου να απομακρυνθούν κρούστες αλάτων και χωμάτων. Χρησιμοποιήθηκε σκληρή βούρτσα για ισχυρή τριβή και με τη βοήθεια αποιονισμένου νερού πραγματοποιήθηκε πλύση των ψηφιδών προκειμένου να απομακρυνθούν διάφορες επικαθίσεις και κρούστες αλάτων.

B. Υλοποίηση της τεχνικής μεθόδου (αποκόλληση ψηφιδωτών δαπέδων σε τμήματα)

- Ύστερα από τη σταδιακή αποξήρανση και στεγανοποίηση των ψηφιδωτών, σχεδιάστηκαν οι ψηφίδες σε φυσικό μέγεθος με πλαστικό του μέτρου ανά ψηφίδα.

6. Τοποθέτηση και επικόλληση κάμποτου επάνω στο τουλπάνι με δυνατή έκκρουση.

7. Αφαιρούμενοι αρμοί και διαχωρισμός ψηφιδωτής επιφάνειας από το στρώμα υποδοχής τους.

8. Αποχωρισμός ψηφιδωτού από την υποδομή του.

- Σημειώθηκαν με κιμωλία τα σημεία που επιλέχθηκαν για τον τεμαχισμό των ψηφιδωτών, χωρίς ωστόσο να προβούμε σε οριοθέτηση σημείων κοπής κεντρικών παραστάσεων.
- Τα τμήματα που δημιουργήθηκαν από τον προσημειωμένο τεμαχισμό σχεδιάσθηκαν και αποτυπώθηκαν γραφικά και φωτογραφικά.
- Επικολλήθηκαν λεπτές γάζες (εικ. 5) επάνω στο ψηφιδωτό και εκατέρωθεν των γραμμών τεμαχισμού, αφήνοντας μια σειρά ψηφιδών ακάλυπτη. Οι ψηφίδες που αφαιρέθηκαν με τη βοήθεια σουβλιών και μικρών καλεμιών, τοποθετήθηκαν με κόλλα Βιναβίλ επάνω σε λωρίδα υφάσματος (κάμποτο), αριθμήθηκαν και σημειώθηκαν οι θέσεις τους σε σχέση με τα τεμάχια που πρόκειται να αποκολληθούν ώστε να επανατοποθετηθούν σωστά.
- Έγινε επικόλληση υφάσματος (τουλπάνι) σε όλη την επιφάνεια του ψηφιδωτού σε μία ή δύο στρώσεις ανάλογα με τη σκληρότητα των υποστρωμάτων, δηλαδή των κοιναμάτων.
- Τοποθετήθηκε επάνω από το τουλπάνι το κάμποτο με τη βοήθεια της κόλλας Βιναβίλ και πραγματοποιήθηκε δυνατή έγκρουση από σκληρές βούρτσες προκειμένου να εφαρμόσει επακριβώς με το τουλπάνι (εικ. 6). Για την επιτυχή επικόλληση των δύο υφασμάτων, απαιτείται προηγουμένως σταδιακή αποξήρανση της κόλλας με το τουλπάνι.
- Πραγματοποιήθηκε κοπή των υφασμάτων με τη βοήθεια κοπιδίου στα σημεία των προεπιλεγμένων, αφαιρούμενων αρμών και αριθμήθηκαν τα τεμάχια που προέκυψαν.
- Σημειώθηκαν επάνω στο κάμποτο σημεία επαφής αποστάσεων και της κατεύθυνσης του βορρά, προκειμένου να πραγματοποιηθεί αργότερα στο εργαστήριο συντήρησης η σωστή ανασύνθεση και αποκατάσταση των τεμαχισμένων ψηφιδωτών.
- Στο κενό που σχηματίστηκε από τους αφαιρούμενους αρμούς (εικ. 7), τοποθετήθηκαν καλέμια τα οποία διαχώρισαν

την ψηφιδωτή επιφάνεια και το στρώμα υποδοχής τους από την υπόλοιπη υποδομή. Στα κενά που σχηματίστηκαν μεταξύ τους, τοποθετήθηκαν μεταλλικές λάμες σε οριζόντια και καμπύλη θέση, οι οποίες εισχώρησαν παράλληλα και κάτω από το στρώμα των ψηφιδών. Με τον τρόπο αυτό το ψηφιδωτό αποχωρίστηκε από την υπόλοιπη υποδομή (εικ. 8).

- Τα αποκολλημένα τεμάχια τοποθετήθηκαν με το κάμποτο ανάστροφα προς τον ξύλινο πίνακα (νοβοπάν), αφού πρώτα μεσολάβησε κυματιστό χαρτόνι συσκευασίας μεταξύ του νοβοπάν και του ψηφιδωτού ώστε αυτό να μπορεί να αερίζεται μέχρι να συντηρηθεί. Για τη συγκράτηση του ψηφιδωτού επάνω στο νοβοπάν, το κάμποτο στερεώνεται περιμετρικά με καρφάκια και σημειώνεται επάνω στο νοβοπάν ο αριθμός του τεμαχίου (εικ. 9).

- Η μεταφορά των τεμαχίων των ψηφιδωτών επάνω στον ξύλινο πίνακα πραγματοποιήθηκε αφού πρώτα στεγανοποιήθηκαν ικανοποιητικά τα τεμάχια που αποκολλήθηκαν.

- Η προσωρινή αποθήκευση των τεμαχισμένων ψηφιδωτών δαπέδων πραγματοποιήθηκε στο εργαστήριο συντήρησης της ΚΒ ΕΠΚΑ, αφού πρώτα τοποθετήθηκαν επάλληλα και στηρίχθηκαν σε μικρούς ξύλινους πεσσούς, ύψους 15 εκ.

Μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας τεχνικής μεθόδου αποκόλλησης των ψηφιδωτών δαπέδων που βρέθηκαν κατά χώραν στο οικόπεδο και τη μεταφορά τους στο εργαστήριο, αναμένεται σε σύντομο χρονικό διάστημα η συντήρηση και η αποκατάστασή τους, όπως ακριβώς βρέθηκαν κατά τη διάρκεια της σωστικής ανασκαφής, με την επανατοποθέτησή τους σε πίνακες.

Με τα εκτελούμενα έργα αναβάθμισης του Αρχαιολογικού Μουσείου Ρόδου, προβλέπεται η διαμόρφωση κατά-

9. Συγκράτηση και αρίθμηση αποκολλημένης ψηφιδωτής επιφάνειας.

ληλου χώρου σε στοά στον κήπο του Μουσείου, που θα αποτελέσει και εκθεσιακό χώρο των πολυάριθμων ψηφιδωτών δαπέδων που έχουν βρεθεί στην ελληνιστική και ρωμαϊκή Ρόδο. Ανάμεσα σε αυτά, τα ψηφιδωτά του οικοπέδου που αποκολλήσαμε και περιγράψαμε παραπάνω θα βρίσκονται σε περίοπτη θέση.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- ¹ Για την ανασκαφική έρευνα στο οικ. Β. Καραγιάννη (πρώην Αυγουστάκη), βλ. ΑΔ 56 (2001-2004) Β2, Χρονικά (υπό εκτύπωση).
- ² D.J. Blackman, «Οι λιμένες της αρχαίας Ρόδου», *Ρόδος 2.400 χρόνια. Η πόλη της Ρόδου από την ίδρυσή της μέχρι την κατάληψη από τους Τούρκους (1523)*, Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Ρόδος, 24-29 Οκτωβρίου 1993, τ. Α', ΚΒ' ΕΠΚΑ, ΥΠΠΟ, Αθήνα 1999, σ. 45-48.
- ³ D.J. Blackman/P. Knoblauch/A. Yannikouri, «Die Schiffsh user am Mandrakihafen in Rhodos», *Arch ologischer Anzeiger* 1996, σ. 371-426.
- ⁴ Βλ. ΑΔ 17 (1961-1962) Β2, Χρονικά, σ. 301, Έργον 1961, σ. 216 κ.ε., ΑΔ 18 (1963) Β2, Χρονικά, σ. 322, σχέδιο 1 (οικ. Μόσχου-Βογιατζή-Χαραλάμπη).
- ⁵ Βλ. ΑΔ 34 (1977) Β2, Χρονικά, σ. 351 (οικ. Κιεσόγλου-Βολονάκη).
- ⁶ Βλ. ΑΔ 32 (1975) Β2, Χρονικά, σ. 323 (οικ. Αγιακάτσικα).
- ⁷ Βλ. ΑΔ 21 (1966) Β2, Χρονικά, σ. 443 κ.ε. (οικ. Παπαδόπουλου, Σολούνια).
- ⁸ Π. Ασημακοπούλου-Ατζακά, *Ψηφιδωτά δάπεδα. Προσέγγιση στην τέχνη του αρχαίου ψηφιδωτού*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 17-18, 27-28.
- ⁹ Σχετικές μετρήσεις για την ανάλυση των κλιματολογικών συνθηκών, κυρίως της υγρασίας και της θερμοκρασίας, ελήφθησαν από τον ανασκαφέα Παύλο Τριανταφυλλίδη κατά τη διάρκεια της ανασκαφής, ανά μία ώρα και για δύο εβδομάδες το μήνα Σεπτέμβριο, κυρίως τις πρωινές και πρώτες μεσημεριανές ώρες, με μέση τιμή υγρασίας 45 έως 55%.
- ¹⁰ Για τα προβλήματα υγρασίας που παρατηρούνται σε ψηφιδωτά δάπεδα, βλ. Κ. Ηλιογάμβρου/Θ. Χριστόπουλου/Β. Αναστούλη, «Μελέτη για την εφαρμογή υπέρυθρης ακτινοβολίας στα ψηφιδωτά», *Αρχαιολογία* 22 (1987), σ. 68-72.
- ¹¹ Για τις ελάχιστες μελέτες σχετικά με τα υποστρώματα αρχαίων επιδα-

πέδων ψηφιδωτών, βλ. Ι. Παπαγιάννη/Β. Πάχτα, «Μελέτη του υποστρώματος αρχαίων επιδαπέδων ψηφιδωτών», *Πρακτικά 2ου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας*, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα, 2006, σ. 165-171.

¹² Η μελέτη εκπονήθηκε σε συνεργασία με τον ανασκαφέα και με την καθοδήγηση του αρμόδιου συντηρητή της Διεύθυνσης Συντήρησης του Υπουργείου Πολιτισμού, Δημήτριου Χρυσόπουλου. Για την εκπόνησή της συνεργαστήκαμε επίσης με τη σχεδιάστρια της ΚΒ' ΕΠΚΑ Αικατερίνη Κοκκονού που εκπόνησε λεπτομερή σχέδια των ψηφιδών σε κλίμακα 1:1, τον τοπογράφο Ανδρέα Αγγούρια, τον συντηρητή της 4ης ΕΒΑ Χρήστο Κυπριώτη, καθώς και το εργατοτεχνικό προσωπικό της ανασκαφής.

¹³ Γ. Κολέφας, *Αποκατάσταση ψηφιδωτών*, Αθήνα 2000, σ. 49-50.

¹⁴ Δ. Χρυσόπουλος, *Το Ψηφιδωτό*, Σημειώσεις ΤΕΙ Αθηνών, Αθήνα 2000, σ. 20-22· Σ. Γκιώση/Μ. Κρινή/Θ. Μαραγκού/Π. Πρόκος, *Σεισμοί και αρχαιότητες. Προληπτικά και πρώτα σωστικά μέτρα*, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα 2002, σ. 33-34.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΣΗΜΑΚΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΤΖΑΚΑ Π., *Ψηφιδωτά δάπεδα. Προσέγγιση στην τέχνη του αρχαίου ψηφιδωτού*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2003.

ΓΚΙΩΣΗ Σ./ΚΡΙΝΗ Μ./ΜΑΡΑΓΚΟΥ Θ./ΠΡΟΚΟΣ Π., *Σεισμοί και αρχαιότητες. Προληπτικά και πρώτα σωστικά μέτρα*, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα 2002.

The Chronicle of a Rescue Excavation: Detaching Mosaic Floors of a Roman House in the City of Rhodes

Eleftheria Terezaki – Pavlos Triantafyllidis

A commonly applied method for the preservation of archaeological remnants discovered during a rescue excavation is their covering with earth, soon after they have been thoroughly photographed and documented. The discovery of high aesthetic quality artifacts, such as elaborate mosaic pavements, sets to the excavators the dilemma either to preserve them in situ in a suitably formed but expropriated archeological site or to masterly detach and safely transfer them elsewhere. Therefore, the earth covering of the antique ruins and the gradual detachment of the fine mosaic floors was decided in the framework of a rescue excavation in the city of the island of Rhodes; the mosaics were then transferred to the workshops of the KH' Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities in order to be fully restored and appropriately exhibited in the Museum of Rhodes.